

ראובן הגיע להתארח בימי החנוכה לכמה ימים אצל חברו שמעון, השוכר את דירתו של לוי. ביקש ראובן להדליק חנוכיה לחוד, וניתן לו מקום בחלון המטבח הפונה לרחוב. שמעון ומשפחתו הדליקו בחלק הקדמי של הדירה, ולא שמו לב למעשיו של ראובן. רק כעבור דקות ארוכות – הרגישו ריח חרוך, רצו למטבח והתברר שהעמדת הנרות של ראובן ואופן הדלקתו היו רשלניים, וכתוצאה מזה נשרף ארון המטבח העליון כולל תכולתו הפרטית של לוי בעה"ב. כמו כן נפלו כמה אריחי חרסינה ואחרות נשרפו והושחרו ללא תקנה. מי חייב בתשלומי הנזק, ובאילו תשלומים חייבים?

- א. אין פטור למזיק מחמת נר חנוכה.....
- ב. הכנסת אורחים בדירה מושכרת.....
- ג. תביעה מדיני שמירה ומדיני נזיקין.....
- ד. תביעת השוכר – שומר פטור מקרקע.....
- ה. רמב"ם: לחייב את השומר על קרקעות.....
- ו. האם בית נדון מדין קרקע.....
- ז. תשלום על ארון מטבח.....
- ח. חיובו של השומר על תכולת הארון.....
- ט. סיכום חיובי השוכר.....
- י. חיוב המזיק כ"אישו משום חיציו".....
- יא. תשלום החרסינה – לפי הנזק או לפי הדירה.....
- יב. תביעת המזיק תחילה.....
- יג. סיכום ומסקנות.....

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

ד פ י - ע י ו ן

ב

א. אין פטור למזיק מחמת נר חנוכה

כבר בתחילת השיעור – עלינו להתייחס לכמה דעות קדומות (שנשמעים תדיר כשעוסקים בהלכות אלו), ולהודיע בשער בת רבים בבירור: **מזיק בנר חנוכה חייב!** אין שחר למחשבה שהמזיק באמצעות נר חנוכה פטור. ונבאר את דברינו בקצרה (אריכות גדולה, כולל מראי מקומות וסברות להבנה נמצא בשיעורנו "דפי עיון" מס' 382 "אחריות אכסנאי לנר חנוכה שהזיק"), לפי הנקודות הבאות:

- **המשנה** (במסכת בבא קמא דף ס"ב:): גמל שהיה טעון פשתן, ועבר ברשות הרבים, ונכנס פשתנו לתוך החנות ודלקו בנרו של חנווני, והדליק את הבירה – **בעל הגמל חייב**. הניח החנווני את נרו מבחוץ – **החנווני חייב**. רבי יהודה אומר: **בנר חנוכה פטור**.
- ורבים הם הנתלים בדברי רבי יהודה **לפטור את המזיק**, שכן "בנר חנוכה פטור".
- וגם לפי רבי יהודה – יש לחלק (כהרשב"א וראשונים נוספים) בין **דבר הרשות** (כגון להוציא תבן לרשות הרבים, אבל אם מישהו ייפגע – חייבים בזקיו) ובין **דבר המצווה** (כהדלקת נר חנוכה או בניית סוכה). ובענייננו כמובן מדובר על דבר מצווה. ועדיין יש בענייננו לכאורה סיבה לפטור...
- **אלא שגם בתוך המצווה יש חילוק בין מצווה שהיא רשות** (כלומר התוצאה היא מצווה, אבל אין הכרח לעשותה דווקא במקום זה, כמו **סוכת החנות**, שאינה חובה, אבל אם יעשה יש לו מצווה) **ובין מצווה שהיא חובה** (דווקא במקום זה – אז פטור את המזיק). אבל אם **לא היה הכרח להדליק דווקא כאן – אין שום פטור**. ובענייננו – אין שום הכרח להעמיד את החנוכיה דווקא באופן המזיק, והיה אפשר עם מחשבה נוספת להעמידה במקום אחר פחות מסוכן.
- ועוד שרבי יהודה **לא פטר עושי מצוות המזיקים במסגרת מצוותם**, אלא כל ההיתר הוא **כאשר המדליק קדם**, ואח"כ בא הניזק אל מקום ההדלקה, בבחינת בור. אבל בענייננו – הארון והאריחים וכל התכולה קדמה לנר זה, ולכן בוודאי שאין כל פטור מצד רבי יהודה.
- **ובפרט שפרט לדעת רבי יהודה – יש גם את דעת חכמים, שתמיד מחייבים, גם ברשות מצווה**. וטעם החיוב הוא באחד משני אופנים, או מצד **חיוב שמירה** (הלבוש), או מצד **חיוב נזיקין** (הסמ"ע).
- **ולא זו בלבד, אלא שאפילו נפסק כחכמים** (בשולחן ערוך חושן משפט סימן תי"ח-ב) **החולקים על רבי יהודה, וכשיטת הלבוש** (שהחיוב הוא מדין שמירה), וזה תוכן ההלכה: ...ואם הניח החנווני את נרו מבחוץ – הוא **חייב לשלם** אף את דמי הפשתן לבעל הגמל, ואפילו הוא נר חנוכה, שהיה לו **לישב ולשמור שלא יזיק**.

ד פ י - ע י ו ן

ג

ובקצרה: א. לא פוסקים כר' יהודה הפוטר אלא כחכמים המחייבים. **ב.** ואפילו אם כן – ר' יהודה פטר רק כשיש הכרח להדליק דווקא כאן. **ג.** ולא זו בלבד – מעולם ר' יהודה לא פטר כאשר הניזק קדם למזיק.

נמצא שיש כמה וכמה סיבות **לחייב בגין נזק זה**, למרות שהכל במסגרת של "מצוות נר חנוכה" ... (ורק נשאר לברר מיהו החייב כלפי המשכיר, וכמה חייבים על נזק זה).

ב. הכנסת אורחים בדירה מושכרת

ידוע וויכוח מעניין בין הרמב"ם לראב"ד, כדלקמן:

- **הרמב"ם** (בהלכות שנינים ה-ט) כותב: ... וכן המשכיר ביתו לבעל בית אחד, ואח"כ הביא עמו קרוביו או מיודעיו לשכון עימו כאחד בבית זה – **הרי המשכיר מעכב עליו.**
- **הראב"ד** (שם) משיג עליו בנחרצות, וכותב: בחיי ראשי – נראים לי דבריו (של הרמב"ם) סותרים זה את זה, שאמר תחילה שבונה עליה על ביתו ופתוחה לביתו, ואע"פ שהם מרבים שכנים בדירות חלוקות, **ואיך ימנע ממנו שלא יכניס לביתו כל מי שירצה**, ואם ירצה לקבל אכסנאים לת"ת נמנע ממנו!?

ומבאר המגיד משנה שאין כאן מחלוקת, שבוודאי אין דברי המחבר (הרמב"ם) עוסקים בסמוכים על שולחנו ונטפלים עימו, שכל כי הא יהא ביתו פתוח לרווחה ותבוא עליו ברכה. אבל כשאין סמוכים על שולחנו ואין נטפלים עימו ודרים שם – יכולים (המשכירים) לעכב עליו.

והכל מסוכם בשולחן ערוך (סימן קנ"ד-ב): המשכיר ביתו לבעל הבית אחד, ואחר כך הביא עמו קרוביו או מיודעיו לשכון עמו כאחד בבית זה, **הרי המשכיר מעכב. ואם הם סמוכים על שולחנו, אינו יכול לעכב עליו.**

והטעם מובא בערוך השולחן (שם) מדוע המשכיר אינו יכול לעכב על השוכר שלא ידורו בביתו אותם שהם מאוכלי שולחנו, ואפילו שנתווספו אח"כ – כיוון שאין כוונתו לפרנסה, כמו אכסניה, אלא אוכלים בחינם.

ד פ י - ע י ו ן

T

ולסיכום נקודה זו – להלן דבריו של **אבן האזל** (למרח הגרא"ז מלצר ז"ל, הלכות שכנים פרק ה-ט), שאין לעכב לאורחים הבאים לבית חברו, שיש בזה **מידת סדום** שלא להניח לאורח לבוא לעיר. ואינו מעכב אלא **להשכיר לדיירים קבועים**.

ולמעשה – בוודאי שנהוג במקומו, בכל אתר ואתר, לארח אנשים גם בבתי מושכרים, וא"כ אין למשכיר טענות לשוכר מחמת נקודה זו (שכאילו השוכר עשה מעשה שאינו מותר, ולכן כל העלויות נופלות עליו).

ג. תביעה מדיני שמירה ומדיני נזיקין

למעשה – בפני לוי המשכיר – עומדות, לכאורה, **שתי אפשרויות**:

- **לתבוע את שמעון השוכר** – שהוא מכירו זמן רב, ונוח לו להתדיין איתו, והתביעה במקרה זה היא **שמירה שאינה כראוי** על הבית המושכר ותכולתו. או:
- **לתבוע את ראובן האורח** – שהוא המזיק בפועל, וזה פחות נוח לו, מסיבות רבות, ומעדיף ששמעון יעשה את המלאכה בעבורו, ומכל מקום התביעה כאן היא **בדיני נזיקין**.

וכל אחת מהאפשרויות יוצרת דינים אחרים (ושונה דיני שומרים מדיני נזיקין), כפי שנלמד לקמן, בס"ד.

ריכוז הנזקים בתביעה זו (יש להדגיש שאין וויכוח בין כל הצדדים, לא לגבי נסיבות הנזק, ולא לגבי פרטי הנזק המפורטים כאן):

- החלפת **ארון מטבח עליון** – יחידה אחת.
- תשלום על **תכולת הארון** – כלי מטבח שונים, צלחות, כוסות וסכו"מים בעלות כוללת של 300 שקל (בהתחשב בכך שהכלים משומשים).
- **אריחי חרסינה** – ניזוקו 6 אריחים (ולקמן נלמד שתביעת לוי בעה"ב היא על כל אריחי המטבח).
- **סיוד מחדש של איזור השריפה**.

ד. תביעת השוכר – שומר פטור מקרקע

נפתח בחיובי השוכר כלפי המשכיר, שהמשכיר דורש תשלום מלא על כל הרשימה דלעיל, ואנו מבקשים לדון על **חיובי השוכר לפי דין התורה** (כמובן שאם יש סעיף בחוזה השכירות, שמחייב

ד פ י - ע י ו ן

ה

את השוכר לשלם על הכל (כמקובל בחוזים רבים להוסיף את המשפט: "השוכר מתחייב להחזיר את הנכס המושכר בדיוק כפי שקיבלו") – עליו לשלם מצד התחייבותו, וראה עוד בהמשך השיעור).

ונזכיר את חיובי השומרים :

המשנה (במסכת בבא מציעא דף נ"א): אלו דברים שאין להם אונאה: העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות. אין להן תשלומי כפל ולא תשלומי ארבעה וחמשה, **שומר חינם אינו נשבע ונושא שכר אינו משלם.**

ולמדנו מהמשנה מיעוט בדיני שומרים, שאינו חל על עבדים, שטרות וקרקעות.

ובגמרא (במסכת בבא מציעא דף נ"ז): תנו רבנן: "כי יתן איש אל רעהו"=כלל, "כסף או כלים"=פרט, "לשמור"=חזר וכלל. "כלל ופרט וכלל" – אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש "דבר המיטלטל וגופו ממון" אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון. **יצאו קרקעות** שאינן מטלטלין, **יצאו עבדים** שהוקשו לקרקעות, וכו'.

וכן נפסק להלכה (בשולחן ערוך סימן ש"א-א), שאמנם השומר חייב לשמור על הדברים שהתמעטו (קרקעות, עבדים ושטרות), אבל כלפי חיוב תשלום או שבועה – **אין עליו חיובי שומרים.**

ולענייננו למדנו מכאן שדיני שמירה נאמרו על מטלטלין ולא על קרקעות.

ה. רמב"ם: לחייב את השומר על קרקעות

ולפני שנתקדם – יש להזכיר את שיטת הרמב"ם, לחייב שומרים בפשיעה.

הרמב"ם (בהלכות שכירות ב-ג, והובא להלכה בשולחן ערוך (בסימן ס"ו-מ) בשם "יש מחייבים") **מחדש חיוב גם בקרקעות במקרה של פשיעת השומר**, ולהלן תוכן דבריו: יראה לי שאם פשע השומר בעבדים וכיוצא בהן – **חייב לשלם**, שאינו פטור בעבדים וקרקעות ושטרות **אלא מדין גניבה ואבידה ומתה** וכיוצא בהן (שאם היה ש"ח על מטלטלין ונגנבו או אבדו – יישבע, ובעבדים וקרקעות ושטרות פטור משבועה, וכן אם היה שומר שכר שמשלם גניבה ואבידה במטלטלין פטור מלשלם באלו). **אבל אם פשע בה חייב לשלם**, שכל הפושע מזיק הוא, ואין הפרש בין דין המזיק קרקע לדין המזיק מטלטלין, ודין אמת הוא זה למבינים, וכן ראוי לדון, וכן הורו רבותי, שהמוסר כרמו לשומר, בין באריסות בין בשמירות חינם, והתנה עמו שיחפור או יזמור או יאבק משלו,

ד פ י - ע י ו ן

1

ופשע ולא עשה – חייב כמי שהפסיד בידיים. וכן כל כיוצא בזה שהפסיד בידיים חייב על כל פנים.

והמגיד משנה (שם) באר שהרמב"ם דייק זאת מלשון המשנה "שומר חנם אינו נשבע", שמשמעו שאם נודע שפשע – כן משלם. ועוד הוסיף, שכך משמע גם ברש"י (בגמרא במסכת בבא מציעא דף נ"ו. ד"ה אינו נשבע), שכתב מדוע אינו נשבע – "שלא פשע שלא הזקיקתו תורה להישבע עליהן", ומשמע שאם ידוע שפשע – אינו נפטר.

התייחסות ההלכה לדברי הרמב"ם היא כדלקמן:

- **בשולחן ערוך** (סימן ס"ו-מ) הביא את דברי הרמב"ם הללו בלשון "ויש מחייבים בפשיעה".
- **והרמ"א** הוסיף (בשם הטור, בשם הרי"ף והרא"ש) **שהסברה החולקת על הרמב"ם היא העיקר**, שפטורים בקרקעות ובשטרות אפילו בפשיעה. אבל אם הזיק בידיים, כגון שהשליך את השטר לנהר או כדומה – חייב.
- אמנם יעויין בש"ך (בסימן ס"ו-קכו) **שחולק על הרמ"א**, ודוחה אחת לאחת את ראיותיו, ומסיק **שהעיקר הוא כרמב"ם** (שבמקרה של פשיעה מחייבים גם כשמדובר בשטרות).

ובכל מקרה – לאחר שיש בעניין זה מחלוקת הראשונים והפוסקים – בוודאי שאי אפשר להוציא ממון מהשומר בכל הקשור לקרקעות.

1. האם בית נדון מדיון קרקע

במקרה שבעניינינו – נדרש השוכר לשלם נזקים שאירעו לאריחי החרסינה שהם חלק מקירות הבית.

וצריך לברר אם הפטור שיש לשוכר בקרקעות, שייך גם לגבי קירות הבית, או שאפשר לחלק בזה. ונדון לפי הנקודות הבאות:

- **התוספות** (במסכת שבועות דף מ"ב: ד"ה שומר חנים) כתב שאם אדם שאל בית ונשרף – פטור, כדין קרקעות (שאינ בהם חיובי שמירה).
- **בעל העיטור** (הלכות מלווה על פה, חלק א הערה רפ"ז, הובא בטור סימן צ"ה) כתב שדיני פטור בקרקעות הוא דווקא בגידולי קרקע, אבל במציאות של "תלוש ולבסוף חיברו",

ד פ י - ע י ו ן

T

כגון כותל בניין וכגון שקבעו, וכוורת דבורים – בזה קיימא לן כרבנן, שאומרים כל המחובר לקרקע – אינו כקרקע וכו'.

• **וברמ"א** (בסימן צ"ה-א) הביא את שתי הדעות: יש אומרים שתלוש ולבסוף חיברו בקרקע – לאו כקרקע דמי (טור בשם עיטור), ויש חולקים. ולכן אם שאל בית, ונשרף – פטור מלשלם (מרדכי פרק הדיינים).

• אבל במקום אחר (ברמ"א סימן ש"א-א) כתב בפשטות, שהשואל בית ונשרף – פטור מלשלם, שהרי זה קרקע.

• **ולגבי שיטת העיטור** (שבית אינו כקרקע) – כבר כתבו האחרונים כמה חילוקים: א. יש הבדל בין כותל בניין (שיש לו צד לדמות למטלטליו) ובין בית (ש"ך סימן צ"ה-ח). ב. הדמיון למטלטליו הוא לעניין איסורים, אבל לעניין ממונות מודה שדינו כקרקע (הש"ך שם). ג. יש מהרשד"ם (חושן משפט סימן רס"ו) שדן באדם שהשכיר בית לחברו, והדליקו את התנור שבבית לאפות פת – יצא אש ושרף את הבית, ויש שם כמה צדדים, אף אחד מהם לא דן על פטור לשוכר מדין "אין שמירה בקרקע".

• **ויעויין גם בקצות החושן** (סימן צ"ה-ג בסופו), **בתומים** (סימן צ"ה-ג) ו**בחת"ס סופר** (חלק יורה דעה, סוף סימן ר"ה) שעסקו בעניין זה. וכן יעויין גם **בפתחי תשובה** (סימן צ"ב) שמראה דעת כמה חולקים (אלא שהוא עצמו בספרו **נחלת צבי** (חושן משפט סימן רכ"ז) הכריע שבתים הרי הם כקרקע).

• **ולמסקנה** – נראה שאי אפשר להוציא ממון נגד הכרעת הרמ"א וכל מי שפוסק כמוהו (הש"ך, הקצות החושן, התומים ועוד). וכך מקובל לפסוק בבתי הדינים של זמננו, שלעניין דיני שמירה בית הרי הוא כקרקע.

ולענייננו – מאחר שרוב הפוסקים הכריעו ששומר פטור על נזקי קרקע – אי אפשר לחייב את שמעון השוכר בגין הנזקים שאירעו למבנה, ולכן – לכאורה הוא פטור על החרסינה מדין פטור שומר בקרקעות.

ז. תשלום על ארון מטבח

מאחר ששומר פטור בנזקי קרקע – יש לברר מה הדין בדברים המחוברים לקרקע (כגון ארון המטבח, המחובר לקיר הבית).

וכהקדמה – הבה נדון במקרה הבא:
ראובן קיבל לשמור בלילה על קרוואן שהונח בבוקר באחת השכונות, לאחר שחיברוהו למים, לחשמל ולביוב, ותכליתו לשמש כמקום

ד פ י - ע י ו ן

ח

לימודים זמני לילדי השכונה. בלילה ראובן נרדם, והגיע גנב, פירק את הברזים ואת השירותים המוברגים בקרוואן זה, ולקח הכל איתו. האם ראובן צריך לשלם על החפצים הגנובים?

ויש לדון בשלבים הבאים:

- **האם הירדמותו של ראובן נקראת פשיעה** (או אולי גניבה ואבידה, ובכל מקרה שומר שכר מתחייב) או **אונס** (ושומר שכר פטור) – כבר עסקנו בזה (יעוין בשיעורנו דפי עיון מס' 206 "חיוב ריפוי על נהג שנרדם"), ומסקנת הנדון שם לתלות בנסיבות ההירדמות. ובענייננו אנו מניחים שנרדם בפשיעה (והיה יכול להעמיד אחר אילו רצה, אלא שהוא זלזל בחיובו), ולכן **יש מקום לחיבונו**.
- **הבעיה היא ששומר פטור על קרקעות**. והשאלה היא היאך להגדיר את השירותים ואת הכיורים, **כקרקע או כמטלטלין**.
- **הגמרא** (במסכת בבא בתרא דף ס"ט). דנה באדם שמכר לחברו בית, ובכניסה יש מסביב לדלת **מלבנות של פתחים** (וברשב"ם: תיקון שעושים סביב המזוזות ומלמעלה ומלמטה שהדלת שוקף עליהן) – האם זה **חלק מהמכירה** (כיוון שמחובר לבית) או שזה סוג של **ריהוט**, שיכול לשייר לעצמו. כי מחברי בטינא – לא תיבעי לך (מה שמחובר בטיט – אין שאלה, ובוודאי נחשב כחלק מהבית). כי תיבעי – דנקיטי בסיכי, מאי? (כל השאלה היא כאשר החיבור הוא ביתדות, וברשב"ם: שנוח לפרקן, כאן ההתלבטות בהגדרת מלבנות אלו, אם הם כקרקע או כמטלטלין) – **תיקו** (והגמרא נשאת ללא הכרעה).
- **ובשולחן ערוך** (בסימן ר"ד-יא) כתב: המוכר את הבית – מכר את **כל הדברים הקבועים** כגון דלת ונגר ומנועול והאצטרובל ומכתשת הקבועה והתנור והכיריים והריחיים, אם הם קבועים, ואת **מלבנות הפתחים המחוברים בטיט**.
- **ומוסיף הרמ"א**: ויש אומרים שחיבור ביתדות לא מקרי חיבור.
- **ולהלכה** – מכריעים הפוסקים (יעוין בסמ"ע (סימן ר"ד-מה)) שדעת כל הפוסקים שמחובר בטיט וודאי נמכר עם הבית, וחיבור ברמה של יתדות פסקו שאין נמכר עימו, ככל תיקו דמונא, דהוא חומרא לתובע וקולא לנתבע, והמוציא מחברו עליו הראיה, ובמקרה של מכירה – בדרך כלל המוכר הוא הנתבע.

וכל זה – באשר למכירה. ואנו הרי עוסקים בשומרים ולא במכירה, ואפשר לחלק בסברה, כדלקמן:

- **מכירה תלויה בדעת המוכר**, וכיוון שחיבור ביתדות ניתן לפירוק – יש מקום לדון אם מכרם בכלל הבית או לא (והגמרא נשאת בתיקו). אבל:

ד פ י - ע י ו ן

- **שמירה** – תלויה **במציאות**, ונראה לומר שמה שמחובר ביתידות אינו הופך אותו להיות חלק מהקרקע (והסברה פשוטה, שכל מה שחיברו את הארון בברגים, הוא כדי שיוכל לעמוד ולא ייפול, ואין סברה שיהפוך להיות חלק מהקיר).

ובמקרה של הקרוואן לא רק הכיורים והשירותים מחוברים בברגים לקרוואן, אלא גם כל הקרוואן עצמו מחובר לקרקע (לביוב, לחשמל ולמים) רק ע"י חיבורים הניתנים להסרה (והראיה שניתן להחליט להעביר את הקרוואן למקום אחר – ואז יש רק לפרק כמה ברגים וחיבורים והכל ניד).

ולכן – ראובן השומר על הקרוואן **בוודאי חייב** (לפחות בגניבה ואבידה, ואולי גם פשיעה) **לשלם על השירותים והכיורים שנגנבו**.

ומכאן גם לענייננו (השריפה בארון העליון של המטבח) – כל חיבורו של הארון הוא ע"י כמה ברגים עבים (הנקראים "ג'אמבו") הנקדחים לקיר ומחברים את הארון לקיר. ולכן בוודאי שדין הארון כמטלטלין, ומזה נובע שהשומר על הבית מתחייב **בנזקי הארון**.

וא"כ – למסקנה – שמעון השומר חייב על שריפת הארון.

ח. חיובו של השומר על תכולת הארון

במקרה שבענייננו נשרף הארון העליון של המטבח. ארון זה הכיל חפצים שמעולם שמעון השוכר לא השתמש בהם, וגם אין הוא צריך להם לשימוש הרגיל.

אמנם – כל הצדדים מודים, שאילו רצה שמעון להשתמש בכלים אלו – היה רשאי לפתוח את הארון ולהוציא את הכלים, אלא שבפועל – מעולם לא נזקק לשימוש בכלים אלו.

א"כ צריך לדעת מה מעמדם של כלים אלו מבחינת דיני שמירה.

בגמרא (במסכת בבא מציעא דף צ"ט.): אמר רבי אלעזר: כדרך שתיקנו משיכה בלקוחות – כך תיקנו משיכה בשומרים. פירוש הגמרא, בפשטות, הוא שקניין שכירות מטלטלין – כקניין מכירת מטלטלין (כגון: במשיכה, הגבהה, חצר, סוּדָר, אגב קרקע ועוד). לפני שניכנס לפרטים, לכאורה משמעות הדבר שלאחר קניין – שני הצדדים אינם יכולים לחזור, כלומר השוכר זכה בזכות השתמשות, והמשכיר זכה בשכרו.

ד פ י - ע י ו ן

7

ובביאור הסוגיה ידועה מחלוקת הראשונים הבאה :

- **שיטת הרמב"ם** (הלכות שכירות ב-ח) שנתחדש גם בהלכות שומרים, כמו בהלכות קניינים, שנקודת הקניין היא תחילת ההתחייבות של השומר. וכך הוא מדגיש שיכולים המשכיר והשוכר לחזור בהם, עד שימשוך או יעשה אחד מדרכי הקניה, וכך אינו מתחייב בגניבה ואבידה עד שיעשה אחד מדרכי הקניה.
- **שיטת התוספות** (במסכת בבא מציעא דף צ"ט. ד"ה כך) **והרא"ש** (בפרק השואל אות ט"ו), שאמנם לפי כולם הקניין הוא סיבה עיקרית לכל נושא השכירות (דהיינו לחיוב שמירה ולחיוב בתשלום). **אלא** שלגבי חיוב שמירה – יש עוד דרך להתחייב. והיא על פי הגמרא (במסכת בבא מציעא דף פ:): **הנח לפני – שומר חנם** (וכן מדויק בתוספות, שהוא הדין בשומר שכן, לגבי גניבה ואבידה), דהיינו עצם העובדה שהבעלים סילק את שמירתו מדעת השומר – זו כבר סיבה לשומר להתחייב בשמירתו.

ומסכם הסמ"ע (סימן ש"ב-א): **מתי מתחייב השומר באחריות, לפי הרמב"ם** משיכה קונה לאחריות השמירה. **ולפי התוספות** מתחייב בשמירה מיד שסילק הבעלים את עצמו מהחפץ, ע"י הבטחת השומר לשמור. אבל לגבי חיוב תשלום – לפי כולם יש צורך בקניין.

ובשולחן ערוך (סימן ש"ב-ב) הביאו את שתי השיטות, וכתבו :

- יכולים המשכיר והשוכר לחזור בהם, עד שימשוך או שיעשה אחד מדרכי הקניין. וכך אינו מתחייב בגניבה ואבידה, עד שיעשה אחד מדרכי הקנייה (וזו שיטת הרמב"ם).
- **ויש אומרים** שמשסילק הבעל שמירתו מעליה מדעת השומר – נתחייב בשמירתה (וזו שיטת התוספות והרא"ש).

ואם נתרגם לענייננו, נמצא את החילוק הבא :

- **לפי התוספות והרא"ש** (שהסתלקות הבעלים מחייבת שמירה) – כאשר לוי יצא מהבית – **קיבל שמעון שמירה** על כל החפצים, כולל תכולת הארון העליון, וממילא כאשר תכולה זו ניזוקה – מתחייב שמעון בתשלומיה.
- **לפי הרמב"ם** (שצריך קניין) – מעולם לא היה כאן קניין על הכלים שבארון העליון, ולכן שמעון השומר לכאורה **מעולם לא התחייב לשמור** על כלים אלו. א"כ כשהכלים ניזוקו – צריך השומר להיות **פטור על נזקים אלו**.

אלא שאפשר להראות, שגם על פי הרמב"ם – לשיטתו – **קיבל שמעון שמירה** על חפצים אלו, שכן :

יא

ד פ י - ע י ו ן

- **למדנו** בדעת הרמב"ם שתי הלכות, **וצירופן** זו לזו – מייצר כאן מהלך דיני מסודר.
- כבר למדנו לעיל את **שיטת הרמב"ם** (הלכות שכרות ב-ג) ששומר **חייב גם על קרקעות** במקרה של **פשיעה**, כדין **מזיק בידיים**.
- **ועוד רמב"ם** (שלמדנו זה עתה) – **שכדי להתחייב בשמירה – יש צורך בקניין**, א"כ אם הרמב"ם מחייב אפילו קרקע בפשיעה – משמע שהחיוב נוצר מכוח קניין, כך שפשוט ששמעון בהיכנסו לשכירות עשה על כל הדירה **קניין המחייב בשמירה**.
- **ואפשר לומר**, שמי שקונה את הקרקע להתחייב בפשיעה – קונה **בקניין אגב** את כל המטלטלין שבדירה זו, להתחייב גם עליהן (ובדרך זו מבאר ה**נתיבות המשפט** (בסימן צ"ה-א) היאך קונה השומר את המחובר העומד להיבצר).

יוצא שלפי כל השיטות (הן הרמב"ם והן התוספות והרא"ש) – מקבל השומר שמירה גם על החפצים שבתוך הארון, ואם הם ניזוקו – **חייב השומר בתשלומיהם**.

ט. סיכום חיובי השוכר

- ואם נסכם** את כל חיובי שמעון השומר, אם לוי יתבע אותו – תתקבל התוצאה הבאה :
- **הנזק לקירות** – למסקנה ששומר פטור על מקרקעין – שמעון **פטור על נזקי הקירות, כולל החרסינה**.
 - **הנזק לארון העליון** – למסקנה שחיבור ע"י ברגים אינו הופך את הארון להיות קרקע, אלא הוא נשאר כמטלטלין – לכאורה **שמעון חייב על נזקי הארון**.
 - **הנזק לתכולת הארון** – למסקנה שהיתה התחייבות (או בהסתלקות הבעלים או בקניין אגב המקרקעין) – לכאורה **שמעון חייב על נזקי הארון**.

ובקצרה – שמעון השוכר **חייב בנזקי הארון העליון ותכולתו, ופטור בנזקי הקירות והחרסינה**.

ויש להזכיר (כדלעיל), שבחוזים סטנדרטיים מקובל להוסיף, ש"השוכר חייב להחזיר את הדירה בדיוק כפי שקיבל אותה לידיו", ופשוט שקיומו של סעיף זה פירושו (ביטול הצורך לדון פרטנית על כל פריט, אם הוא בכלל התחייבותו של שמעון השוכר או לא, כיון) שיש **התחייבות של השומר על כל הדירה** (כולל החרסינה וכו'). ואם אכן מופיע סעיף כזה בחוזה – הדין הוא **שהשוכר ישלם על כל הנזקים שאירעו לדירה** (הן הישירים והן העקיפים, שכל זה נמצא בתוך התחייבותו).

ד פ י - ע י ו ן

יב

י. חיוב המזיק כ"אישו משום חיציו"

ועתה נעבור לדון בחיוביו של הניזק לשלם על הנזקים שעשה.

לכאורה – אין קל מזה, שכן כל הנזקים שאירעו מחמת דליקת החנוכיה, נדונים, לכאורה **כאישו משום חיציו**, הדומה בכל פרטי חיוביו **לאדם המזיק** (כנלמד בגמרא (במסכת בבא קמא דף כ"ב). ובהלכה (בשולחן ערוך סימן תי"ח-א,ב)). וממילא בענייננו ניתן **לחייב את ראובן האורח בכל הנזקים הישירים שהיו**.

תכונה נוספת שיש ל"אישו משום חיציו" – **שאין פטור של "טמון"** (כפי שיש ל"אישו משום ממונו"), כנלמד בגמרא (במסכת בבא קמא דף ס.ו) **ובהלכה** (בשולחן ערוך סימן תי"ח-ג), ונפק"מ בענייננו שראובן יהיה **חייב גם על הכלים שבארון שנשרף**.

[לגבי חיוב "טמון" – למעשה במקרה שבענייננו נמצאות כל הסיבות להתחייב, וזה לשון השולחן ערוך (בסימן תי"ח-ג) לגבי "טמון באש": **טמון באש, פטור**. שאם הדליק את גדיש חברו והיו טמונים בו אפילו מוריגים (פירוש: קרשים נקובים ובהם יתדות של עץ או של ברזל שדשים בהם התבואה) וכלי בקר שדרך להטמינם בגדיש – פטור, ורואים מקום הכלים הטמונים כאלו היה שם שעורים או חיטים, כפי מה שהוא הגדיש, וכך ישלם לו. במה דברים אמורים, במדליק בתוך שלו והלכה ודלקה בשל חבירו וכלו חיציו, כגון שנפל הגדר שביניהם שלא מחמת הדליקה, והיה אפשר לו לגדור ולא גדר. אבל אם הדליק בתוך של חברו, או אפילו בתוך שלו ולא כלו חיציו, כגון שנפל הגדר מחמת הדליקה, חייב בדבר שדרכו להטמין בגדיש, כגון מוריגים וכלי בקר, ובבית חייב על כל דבר, שדרך בני אדם להניח בבית כל כליהם וכל חפציהם, וכל מה שיטעון בעל הבית שהיה בבית, הרי זה נשבע בנקיטת חפץ ונוטל, ובלבד שיטעון דברים שהוא אמוד בהם שהם שלו או שרגילים להפקיד בידו].

וממילא חייב ראובן האורח על כל הנזקים שעשה.

יא. תשלום החרסינה – לפי הנזק או לפי הדירה

נותרה רק בעיה קטנה: **היאך מתייחסים לנזקי החרסינה?**

המציאות בענייננו היא שניזוקו (כלומר נפלו ונשברו, או הושחרו ללא תקנה) 6 אריחי חרסינה. הבעיה היא **שאין להשיג אריחים כאלו**. לוי המשכיר טוען שהחזרת 6 אריחים לא תועיל, שכן אריחי חרסינה צריכים להיות **אחידים בכל המטבח**. בכל מקרה יהיה עליו לפרק את

ד פ י - ע י ו ן

יג

כל האריחים (מעל 100), כדי שכולן תתאמנה אלו לאלו. ולכן הוא תובע לשלם לו על החלפת כל החרסינה שבמטבח.

ובספר דברי גאונים (הלכות שומרים כלל צ"ו-נח) דן במקרה הבא:

ראובן שאל משמעון זוג עגילים, ששוויים יחד הוא 2,000 שקל. ראובן איבד עגיל אחד, והעגיל שנשאר, הואיל ואין לו בן זוג שווה רק 200 שקל. מה גובה התשלום שחייב ראובן לשלם לשמעון?

ו**כתב הדברי גאונים** שיש בזה מחלוקת הפוסקים, כדלקמן:

- בשו"ת זרע יעקב (סימן ס"ו) פסק שעליו לשלם חצי מהכלל, כלומר 1,000 שקל.
- בקול אליהו (סימן י"ד) כתב שעליו לשלם את כל הפחת (דהיינו: 1,800 שקל).

ו**כתב הדברי גאונים** שאמנם צריך לשלם תשלום מלא, אולם כל זה דווקא בשומר, שמתחייב לשלם כל הפסד שיבוא על ידו, וממילא מתחייב גם על גרמא. אבל מזיק – שהתורה חייבתו רק על דבר שעשה ישירות בחפץ הניזוק, בזה אינו חייב על ירידת ערך העגיל השני, שכן ירידה זו היא גרמא בנזיקין, ולכן חייב לשלם רק כשווי עגיל נפרד (כלומר 1,000 שקל, שהוא חצי משני עגילים. ואין מקום לומר שבמבחן התוצאה מוכח שכל עגיל בנפרד מחירו 200 שקל וזה הסכום שצריך לשלם... זה אינו כיוון שהנזק אירע לעגיל בהיות לו בן זוג, והיה אז שוויו חצי מ-2,000).

ו**גם בשואל ומשיב** (בהסכמתו על דברי גאונים) התייחס לדין זה, והסכים עם דברי גאונים, שיש לחלק בין שומר ובין מזיק, ששומר מחוייב לשלם כל מה ששווה, וממילא את כל ההפסד, ואילו במזיק יש כלל שמקילים במזיק (ועייין שם שהביא ראייה מסוגיית חביצא דתמרי במסכת בבא מציעא דף צ"ט).

ויש להעמיק בשאלה זו, שכן הבעיה שבענייננו (בעיקר שאלת תשלום החרסינה, ובהכללה: בעיית החלקיות מתוך הדבר השלם) ניתנת להתבוננות גם מזווית נוספת, כדלקמן:

- **חילוק בין ישיר לעקיף:** גם השואל ומשיב וגם דברי גאונים התייחסו לעגיל הראשון כאל החפץ הניזוק, ואילו את שומת העגיל השני דנו כגרמא.
- **חילוק בין נזק לפרט או נזק למכלול:** יש חילוק בין חפץ פשוט לחפץ מורכב מפרטים רבים, וכאשר ניזוק העגיל היחיד – איננו אומרים שניזוק עגיל אחד בלבד (והשני יורד ערכו בגרמא), אלא שהסט שיש בו שני עגילים ניזוק (ומקום הפגיעה הוא בעגיל

ד פ י - ע י ו ן

י"ד

הימני), יוצא שאין כאן נזק עקיף ונזק ישיר, אלא הכל הוא נזק ישיר, ורק צריך לברר מה היקף הנזק.

ונבאר את החידוש (בעניין פרט או מכלול) באמצעות הדוגמה הבאה:

ראובן בנה בית הארחה, שיופיו החיצוני ניכר למרחוק, בעיקר בשל הניגוד בין צבעם הוורוד של הקירות, וצבעם הכחול-תכלת של החלונות. והנה הגיע שמעון, ושבר חלון אחד מתוך ששת החלונות הגדולים שבבית ההארחה. ועתה עליו לשלם נזק, ואין להשיג חלונות מהסוג הקיים. מה דינו – האם ישלם חלון אחד, כפי מה שהזיק, או ישלם החלפת כל ששת החלונות, שאחרת כל היופי החיצוני מתבטל?

ההתלבטות היא בהגדרת הנזק: האם הנזק הוא לחלון (ושאר נזקי היופי הן תוצאה שאינה ישירה, וגמרא בנזיקין פטור) או לבית ההארחה (שהזיקוהו בפריט הנקרא חלון, אבל הנזק הוא לכל המבנה, ויש להחזיר את כל החפץ הניזוק (קרי: בית ההארחה) לקדמותו, ואפילו במחיר החלפת כל החלונות).

כן הדבר גם במקרה שבענייננו: עלינו לאפיין את הנזק לחרסינה באחת משתי האפשרויות הבאות:

- **נזק ללבני חרסינה**, באופן ש-6 לבנים ניזוקו ישירות, ועליהם צריך לשלם מחיר מלא, ומה שהמטבח נראה לא כל כך יפה – זו בעיה צדדית, שהיא רק תוצאת הנזק, ולכן הרי היא גרמא והמזיק פטור בדרכי אדם מתשלום על נזק זה. או:
- **נזק למטבח**, באופן שכל המטבח ניזוק בזה שכמה מהלבנים הוצאו ממקומם, ועתה צריך להחזיר את המטבח לקדמותו בערכו וביופיו. ולכן הנזק הישיר הוא החלפת כל אריחי החרסינה במטבח.

ונראה שיש גם אפשרות שלישית שאותה לומד החזון איש (בבא קמא סימן a-2) – ואילו דבריו:

יש לעיין הלא בכלי או בבהמה שהזיקה שמין את כל הבהמה כמה היתה שווה וכמה היא שווה, וזוהי שומת הנזק. א"כ הדין נותן ששמין את כל השדה כמה נפחתה דמיה, והכא לא שיימין כל השדה למכור אלא הקמה בלא קרקע בשישים, ולזה כבר נדרש פסוק, ובלא הפסוק היינו שמין את הנזק בפני עצמו. ויש לומר שלא דומה לכלי ולבהמה, ששם השווי הוא מחמת שלימותו, ובשלימות צורתו הוי כלי והוי בהמה, וכל חלק וחלק אינו כלי ואינו בהמה, וההזיק נעשה בהיפרד חלק ממנו,

ד פ י - ע י ו ן

והלכך השומא היא על כל הכלי. אבל אכלה תבואה מן השק – אין שמין את כל השק, שאין שק קונה שם לעצמו אלא כל גרעין וגרעין בפני עצמו. ואם אכלה מן השק – משלמת מה שאכלה. והיה הדין נותן שגם באכלה קמת שדה – שמין בפני עצמה, ובזה חידשה התורה ששמין אגב שדה אחר.

ולמדנו בדברי החזון איש שצריך להגדיר כל מקרה לגופו, ולאפיין אם הנוק הוא לפרט, והנפגעים האחרים הם משהו צדדי, או שהנוק הוא למכלול, ויש להגדיר את כל המכלול כחפץ הניזק ולפצותו בהתאם.

ובענייננו – שמענו את דעת הרבנים, שאם אין אנו יכולים לאפיין את החרסינה במקרה הפרטי שלפנינו (שיש אנשים שהחרסינה חשובה להם רק ככיסוי מפני רטיבות, ולא כ"כ אכפת להם הגוון, ויש אחרים שחשוב להם מאד היופי והמראה החיצוניים), ואיננו יודעים אם החרסינה נחשבת פריט בפני עצמו (ובדיני נזיקין ישלמו רק את האריחים שניזוקו) או מכלול שנקרא "מטבח" (ובדיני נזיקין משלמים על החלפת הכל), אי"כ יש להגיע לפשרה בעניין זה, ולשלם את חצי המחיר מהעלות הכללית של החזרת המטבח למצבו הקודם.

יב. תביעת המזיק תחילה

הגמרא (במסכת בבא קמא דף ק"ח:ח) דנה בחיובו של השומר לדון עם הגנב עבור בעל הבית, ובראשונים נחלקו אם משלם תחילה לבעה"ב ואח"כ דן עם הגנב, או שחייב רק לדון עבור בעה"ב ולא לשלם על הגניבה (יעוין ברש"י וברשב"א בסוגיה זו, וראה גם להלכה בשולחן ערוך סימן רצ"ד-ו, ויעוין בספר שער אפרים סוף סימן קכ"ב, שהאריך בסוגיה זו).

וכל נדון זה שייך כאשר יש בעיות לתבוע את הגנב – במקרה זה הוכרע שהשומר חייב כלפי בעה"ב (בממון או בדיון, כדלעיל). אבל כאשר שניהם עומדים לפנינו (גם המזיק וגם השומר) – יש לדון עם כל צד על חיוביו, ובוודאי שהמזיק קודם בתשלום לבעה"ב.

אי"כ סדר הדיון יהיה כדלקמן:

- **אם אפשר לתבוע את המזיק** – הוא קודם לתביעת השוכר (וחייב לשלם את כל הנזק, למעט החרסינה, ששם יש להתפשר על התשלום).
- **אם אי אפשר לתבוע את המזיק** – יכול המשכיר לתבוע את השוכר (וחייב לשלם את כל הנזק, למעט נזקי הקיר והחרסינה, שנקראים קרקע, אלא א"כ התנה בחוזה שחייב להחזיר הכל כפי שקיבל).

ד פ י - ע י ו ן

יג. סיכום ומסקנות

שמעון שוכר בית מלוי, ומארח את ראובן בחנוכה. ראובן מבקש להדליק חנוכה נפרדת לעצמו, ומקבל מקום בחלון המטבח. הדלקתו היתה ברשלנות, והאש שרפה קיר וחרסינה וארון מטבח על תכולתו. מי משלם למשכיר וכמה? ונאמרו בזה הנושאים הבאים:

- **מזיק ע"י נר חנוכה חייב** (ולא כהטועים וסוברים שפטור) מהטעמים הבאים: **א.** לא פוסקים כר' יהודה הפוטר אלא כחכמים המחייבים. **ב.** ואפילו אם כן – ר' יהודה פטר רק כשיש הכרח להדליק דווקא כאן. **ג.** ולא זו בלבד – מעולם ר' יהודה לא פטר כאשר הניזק קדם למזיק.
- **מחלוקת הרמב"ם והראב"ד** אם מותר להכניס אנשים לבית המושכר, ומבאר **המגיד משנה** שבאורחים הסמוכים על שולחנו לכו"ע מותר (ועוד תבוא עליו הברכה).
- **שוכר פטור על תשלומי קרקעות** (ולפי הרמב"ם אם פשע – מתחייב גם בקרקעות).
- **האם קירות הבית נחשבות קרקע** – מחלוקת ראשונים, מובא ברמ"א, והוכרעו במקום אחר לפטור, ולכן (אם לא התנו בחוזה אחרת –) ייפטר על נזקי הקירות.
- **ובדיני הארון המחובר לקיר** – אמנם בדיני מכירה נשאר הגמרא בתיקו, אבל לעניין שומרים הסברה מכריעה ש**חיבור ע"י יתידות אינו חיבור** (ובזה נפתרה גם בעיית קרוואן, שנגנבו ממנה הכיור והשירותים, והשומר רוצה להיפטר מדין מחובר לקרקע).
- **מבחינת תכולת הארון** – השאלה היא אם השומר קיבל שמירה על תכולה זו, ויש בזה **מחלוקת ראשונים** היאך מקבל השומר שמירה, **במשיכה** (רמב"ם) או **בהסתלקות הבעלים** (התוספות), וגם לפי הרמב"ם – כיוון שמתחייב על כל הבית למקרה של פשיעה – קונה באגב את התכולה. ונמצא **שלפי כולם חייב על התכולה**.
- **חיוב המזיק** – מדין **אישו משום חיצו, שהוא כאדם המזיק** לכל דיניו, לרבות שאין פטור על "טמון", ולכן חייב על כל הנזקים.
- **לגבי החרסינה** – יש לדון היאך שמין, לפי מה ש**נשרף בפועל**, או לפי **כל אריחי המטבח** להחלפה בגלל אחידות, והנדון הוא בשני נושאים: **א.** נזק ישיר מול נזק עקיף. **ב.** נזק לפרט או נזק לכל המכלול. ולפי החזון איש **יש לדון כל מקרה לגופו**.
- **ולסיכום:** אם אפשר **לתבוע את המזיק** – הוא קודם לתביעת השוכר (וחייב לשלם את כל הנזק, למעט החרסינה, ששם יש להתפשר על התשלום). ואם אי אפשר לתבוע את המזיק – יכול המשכיר לתבוע את השוכר (וחייב לשלם את כל הנזק, למעט נזקי הקיר והחרסינה, שנקראים קרקע, אלא א"כ התנה בחוזה שחייב להחזיר הכל כפי שקיבל).